

Valuch Tibor: Állam és társadalom Magyarországon (1948-1956)

Magyarországon a kommunista hatalomátvétel 1947 és 1949 között zajlott le. 1947 ősztől gyorsuló ütemben szorította ki ellenfeleit a kommunista párt a közéletből. A Magyar Függetlenségi Párt parlamenti mandátumait, szabálytalanságokra hivatkozva megsemmisítették, a pártot 1947 ősztől feloszlatták. A polgári demokratikus pártok vezetőit – Peyer Károlyt, Kovách Imrét, Pfeiffer Zoltánt, Kéthly Annát, Kovács Bélát - emigrációba kényszerítették, házi őrizetbe vették vagy egészen egyszerűen letartóztatták. 1948 júniusában, a kommunistabarát pártvezetők irányítása alá került szociáldemokrata párt egyesült a kommunista párttal, az új pártalakulat neve Magyar Dolgozók Pártja lett. A politikai mezőny fokozatosan egyszínűvé vált, hiszen az ellenzéki pártok 1948 második felében beszüntették tevékenységüket. Az egykori koalíciós pártok maradványait – Nemzeti Parasztpárt, Kisgazdapárt – 1949 elején beolvasztották a Magyar Függetlenségi Népfrontba, amelynek tagjai elfogadták az MDP vezető szerepét és a szocializmus felépítésének programját.

Az 1949. május 15-i választásokon már nem a pártok, hanem a Népfront jelöltjei indultak és ellenjelöltek hiányában elsöprő győzelmet arattak. Időközben kezdetét vette a társadalom politikai ellenőrzésének kiépítése is 1948 nyarán rendelet született az egyházi iskolák államosításáról, 1948 decemberében őrizetbe vették Mindszenty József hercegprímást, a katolikus egyház vezetőjét.

Gazdasági téren kibontakozott a magántulajdon felszámolása. Előbb a 100 főnél, majd a 10 főnél nagyobb vállalatok kerültek kártalanítás nélkül állami tulajdonba. A piacgazdaságot felváltotta a tervgazdaság rendszere, a legfontosabb gazdasági irányító szervezetté az Országos Tervhivatal és a Népgazdasági Tanács vált.

1949 nyarára lezárult a kommunista hatalomátvétel és a totális diktatúra kiépítésének folyamata. Az 1949. augusztus 20-án életbe léptetett szovjet mintájú alkotmány már egyértelműen tükrözte a változásokat, rögzítette a kommunista párt vezető szerepét, az ország államformáját népköztársaságra változtatta, a köztársasági elnök intézményét a kollektív államfői testületként működő, törvényerejű rendeletek kiadására is feljogosított Elnöki Tanács váltotta fel. Az országgyűlés politikai és törvényhozói szerepe formálissá vált, a hatalmi ágak szétválasztása megszűnt, az önkormányzatokat a tanácsok váltották fel, az igazságszolgáltatás függetlensége megszűnt. Az alkotmány formálisan biztosította az alapvető politikai jogokat, ám ezek gyakorlásáról szó sem lehetett. A legfontosabb hatalmi szerv az MDP lett, az ország első számú vezetője pedig a párt főtitkára, Rákosi Mátyás, akinek a személye körül sajátos vezérkultuszt építettek fel.

A politikai viszonyok hiszterizálódását jelezték a koncepciók perek, amelyek során koholt vádakkal vették őrizetbe és bebörtönözték a kommunista párt vélt vagy valós ellenfeleit. Az első nagy visszhangot keltő per a kommunista párt egyik népszerű vezetője, Rajk László ellen indult, akit 1949 májusában azzal a váddal tartóztattak le, hogy összeesküvést szervezett a párt és az állami vezetők meggyilkolására, imperialista és jugoszláv kém volt, a Horthy-korszak titkosrendőrségének ügynöke volt. Rajk nyilvános tárgyaláson minden vádpontot magára vállalt, 1949 októberében halálra ítélték és kivégezték. 1949 és 1953 között egymást követték a tömeges letartóztatások, az internálások, az elhurcolások, a kitelepítések, a kommunista rendszer vezetői, hívei, káderek, potenciális ellenfelek, a diktatúra kiépítésének útjában állók egyaránt „sorra kerültek.”

1950 és 1953 között az ügyészségek több mint egymillió büntetőeljárás megindítását kezdeményezték. Ezek közül mintegy 390 ezer esetben született elmarasztaló ítélet. A szabadságvesztésre elítéltek börtönökben, internáló- vagy kényszermunkatáborokban töltötték büntetésüket. A táborok száma egyes elemzések szerint 1953-ra elérte a 100-at. Megközelítőleg 40-50 ezer ember töltött hosszabb-rövidebb időt fogságban ezeken a helyeken, amelyek közül a recski kőbányában felállított tábor volt a leghírhedtebb. A

törvénytelen eljárások során (kínzások, halálos ítéletek, öngyilkosságok) több száz ember veszítette életét az ötvenes évek elején. A társadalom terrorizálásának legfontosabb intézményévé az 1949-től önálló főhatósággá vált, a politikai rendőrséget, a katonai elhárítást, a hírszerzést, a határőrséget és a karhatalmat magába olvasztó Államvédelmi hatóság vált. Kor- és rendszerjellemező, hogy 1953 júliusára már 1 200 000 fő szerepelt a rettegett politikai rendőrség, az Államvédelmi Hatóság nyilvántartásában. Ez azt jelenti, hogy az ország minden ötödik 15 évesnél idősebb polgáráról gyűjtöttek adatokat.

A negyvenes-ötvenes évek fordulójától Magyarországon a szovjet modellt másolva, erőltetett iparosítási folyamat bontakozott ki. A szovjet instrukcióknak megfelelően a harmadik világháborúra készülve ez szinte kizárólagosan a nehézipar fejlesztését jelentette. Az iparfejlesztés követelményeit öt évre előre megfogalmazott népgazdasági tervekben határozták meg, a terv törvény volt, megsértése bűncselekménynek minősült. A felgyorsított nehézipar-fejlesztés következtében az ipari termelés 1953-ra az 1938-as szinthez képest háromszorosára emelkedett, az életszínvonal azonban nem érte el az utolsó békeév szintjét.

A szovjet típusú rendszer bevezetésének kísérlete 1952-53 fordulójára lemerítette az ország erőforrásait és növelte a társadalmi elégedetlenséget. Sztálin halálát követően 1953 júniusában Moszkvába rendelték a magyar vezetőket, ahol felelősségre vonták őket az általuk követett – az SZKP vezetése által diktált - politika miatt. Rákosit, aki pártfőtitkári posztját megtarthatta, Nagy Imre váltotta fel a miniszterelnöki székben. Az általa 1953 júliusában meghirdetett új kormányprogram jegyében csökkentették a nehézipari beruházások mértékét, és ütemét, növelték a fogyasztási cikkek termelését, könnyítették a parasztság terheit, leállították a kollektivizálási kampányt, megszüntették a kitelepítéseket és megkezdték az internálótáborok felszámolását, valamint a koncepciók perekben elítéltek ügyeinek felülvizsgálatát. Mindez érzékelhetően csökkentette a társadalmi feszültséget és széleskörű rokonszenvet keltett Nagy Imre iránt. A keményvonalas funkcionáriusok azonban egyre inkább veszélyben érezték magukat a Nagy Imre által meghirdetett „új szakasz” politikája miatt s minden lehetséges eszközzel megpróbálták megakadályozni, lelassítani annak megvalósulását.

Az 1953 nyara és 1955 tavasza közötti időszak a Nagy Imre politikáját támogató reformerek és a Rákosi Mátyás körül tömörülő dogmatikusok közötti politikai küzdelem jegyében telt, amiből végül is Rákosi került ki győztesen s 1955 tavaszán Nagy Imrét kizárták a pártból és leváltották a miniszterelnöki posztról s helyére Hegedűs Andrást nevezték ki. A politikai erjedést azonban már nem lehetett megállítani, a reformkommunista értelmiségiek 1956 elején létrehozták a Petőfi Kör néven nyilvános politikai vitafórumot alapítottak. A nyilvánosság is fokozatosan szélesedett, az Irodalmi Újság, az Írószövetség lapja egyre kritikusabb hangvételű cikkekben foglalkozott a különböző társadalmi és politikai problémákkal. Az SZKP XX. kongresszusának, Hruscsov ott elmondott titkos beszédének hatására a politika viták kiszélesedtek, élesedtek, 1956 tavaszán egy budapesti pártértekezleten már nyilvánosan is lemondásra szólították fel Rákosi Mátyás, akit aztán 1956 júliusában szovjet nyomásra véglegesen menesztettek az MDP és az ország éléről.